

NATKÓ ANNA

„ERDÉLY! SIKOLT E SZÓ ÉS SÍRNI KÉNYSZERÍT”

A MAGYAR ÉLET NEMZETPOLITIKAI SZEMLE

ERDÉLY-DISKURZUSA, 1936–1944

A *Magyar Élet* nemzetpolitikai szemlét hagyományosan a népi mozgalom folyóiratai közé sorolják, több ponton különbözik azonban az egykori népi lapoktól: megalapításában népi írók nem vesznek részt, a tulajdonosok között sem találjuk meg tagjaikat, sőt a lap alapításakor mint motiváció sincs jelen a népi mozgalomhoz való eszmei csatlakozás vágya. Pontosabb megfogalmazás tehát, hogy a *Magyar Élet* a népi mozgalom folyóiratává válik fennállása alatt, s kétségtelen érdeme, hogy más lapoknál hosszabb ideig képes publikálási lehetőséget biztosítani a népi íróknak, teret a népi kultúrának és a parasztságot érintő szociális kérdéseknek.

A *Magyar Életet* a Honszeretet Társadalmi Egyesület hozza létre 1936-ban. A fajvédő alapokon álló szervezet mozgalmi jellegű: a magyarság öntudatosítása mentén a magyar dominanciát kívánják megvalósítani az ország politikai, gazdasági és kulturális életében.¹ A Honszeretet programjában a parasztság a „fajmagyarság örök tartalékát” jelentő társadalmi réteg, így a közügyekben és anyagi javakban való részesedésük biztosítása megjelenik mint cél, a Honszeretetet mégis elsősorban egy, a középosztályt, illetve a kispolgárság és a parasztság iskolázottabb részét megszólító kezdeményezésnek tekinthetjük, mely tagjai sorába az anyagi, fizikai és szellemi áldozatvállalásra egyaránt kész társadalmi csoportokat várja, míg tisztikarának tagjaival szemben egyenesen elvárás a széleskörű befolyás megléte. A Honszeretet mint egyesület és minden vállalkozása – így a *Magyar Élet*, illetőleg a lapot kibocsájtó Jövő Nyomdászövetkezet is – a Magyar Testvéri Közösség fenntartásába és irányítása alá kerül a harmincas évek végén. A Honszeretet ezáltal képes kapcsol-

¹ Fontos hozzátenni – ahogy a Honszeretet majd’ minden dokumentuma meg is teszi –, hogy elvi koncepciójukban a dualizmus liberális nemzetfogalmát és az ehhez kötődő asszimilációs modellt elvetve a magyarsághoz való tartozást nem az egyéntől, hanem külső szemlélők, ez esetben a „fajmagyarok” ítéletétől teszik függővé. Az „idegen származásúak” közül csak azokat tekintik magyarnak, akik „mindennemű tevékenységüket a fajmagyarság érdekébe állítva” függetlenítik magukat eredendő etnikai kötelekeiktől, míg a zsidóságot – tulajdonképp teljesen függetlenül az egyén döntésétől – kizárják az asszimilációra lehetőséggel bírók köréből származásuk – és nem vallásuk – által a magyarság ügyével azonosulni képtelen csoportként látva, illetve láttatva. Magyar Országos Levéltár, P 2249-12. A Honszeretet Egyesület iratai. 1. t. Szervezési alapelvek, d. n.

latokat kiépíteni a Miniszterelnökség és több minisztérium, a Sajtókamara és a főváros felé is, mely a *Magyar Élet* számára is kétségtelen előnyöket jelent. A lap nem csupán a folyamatos megjelenésre képes 8 éven át – elkerülve a hasonló lapok tökehiányból következő kényszerű megszűnését –, de el tudja érni a tízezres példányszámot is.² A fenntartói kör kapcsolati hálója biztosítja továbbá, hogy az egyre kritikusabbá váló háborús helyzetben az egyes lapszámok terjedelmét növelni is tudják, s a német megszállást követően is hónapokig, egészen 1944 októberéig fennmarad.³

Abban, hogy a Honszeretet nyitottabbá válik a népi mozgalom irányába, valószínűleg szerepet játszik a *Magyar Élet*: a folyóiratnál idővel megjelenő népi írók további árnyalatot adnak az Egyesület bizonyos eszmei keretek között formálódásra képes mozgalmának. Nagy jelentősége van ebben a korszak ifjúsági egyesületeiben és irodalmi körökben is otthonosan mozgó ifj. Fitos Vilmos felelős szerkesztővé válásának 1938 elején. Ezt követően lesz a *Magyar Élet* rendszeres szerzője Kodolányi János, Németh László, Féja Géza és Veres Péter, míg a lap prózai anyagát elsősorban Sinka István és Erdélyi József műveiből válogatják.⁴ A folyóirat állandó témáivá válnak a népi kultúra és népnevelés, a földreform és a szövetkezeti gondolat, illetve a magyarság identitásának és a fizikai-szellemi világon belül elfoglalt helyének kérdése. Annak szemléltetésére, hogy milyen eszmei változásokon megy át a *Magyar Élet*, a legalkalmasabb talán a benne megjelenő Erdély-kép áttekintése, mely a fenntartói és szerzői-szerkesztői változásoktól függetlenül hangsúlyos tárgyát képezi a lapnak szinte teljes fennállása alatt.

A *Magyar Élet* 95 lapszámában több mint 60 szöveget találhatunk, melyben megjelenik valamilyen Erdély-kép vagy az Erdély-kérdés valamely aspektusa. Ha egymás mellé helyezzük ezen lírai és prózai írásokat, az a benyomásunk támadhat, mintha hosszú évek, akár évtizedek teltek volna el megjelenésük között. Az Erdély-kép változatosságához nyilvánvalóan hozzájárul, hogy az írások többségében a szerzők szubjektív tapasztalatai nyerneek kifejezést, tehát nem feltétlenül közösségi igényű, illetőleg a legtöbb esetben ke-

² Erről közleményben tudósítják az olvasókat: Iránytű vagyunk, *Magyar Élet*, 1943, 6. sz., 1. p.

³ 1943 nyarán a *Magyar Élet* miniszterelnökségi engedéllyel növeli duplájára a terjedelmét. Előző számunkban már közöltük, *Magyar Élet*, 1943, 7. sz., 27. p.

⁴ Bár Fitos visszaemlékezéseiben annak hangsúlyozására törekszik, hogy a *Magyar Élet*-et a népi mozgalom teljes szerzőgárdáját összefogni képes lapként ábrázolja, Bibó István arra hívja fel a figyelmet, hogy a *Magyar Élet*-be elsősorban a népi mozgalomnak a többé-kevésbé Szabó Dezső szellemi hatása alatt álló tagjai írnak. Nem kétséges, hogy a *Magyar Élet* számára valóban Szabó Dezső az egyik legfontosabb szellemi zászlóvivő. Vö. FITOS Vilmos: A „Magyar Élet” című folyóirat. A szerkesztő emlékezése, *Literatura*, 1984, 1. sz., 89–103. p.; BIBÓ István: Levél Borbándi Gyulához. 1978. Június, In: HUSZÁR Tibor (szerk.): Bibó István (1911–1979). Életút dokumentumokban, Osiris, Budapest, 1995, 634–681. p.

vessé tudományos szempontú szövegekről beszélhetünk. Mindez túlmutatva a folyóirat Erdély-képén rávilágít arra is, hogy magán a társadalmon belül milyen hangsúlyeltolódásokon mehet keresztül az évek alatt az Erdélyt érintő gondolkodás. Egyazon országrész, tájegység és az ott élő közösség más-más jelentéstartalmat hívnak elő egyes szerzőkben, miközben eltérőek azon idősíkok is, melyeket Erdéllyel kapcsolatban megelevenítenek. Az alábbiakban így azt kívánom bemutatni, a folyóirat mely időszakában mely nézőpontok, szerzői motivációk vagy épp Erdély múltja, jelene vagy a jövője került előtérbe.

A múltba révedő Erdély képe

A folyóirat szerzői a kilenc évfolyam alatt folyamatosan változó csoportosulást alkotnak, ám markáns, egyik lapszámról a másikra történő változást csak az első két évfolyam után észlelhetünk: az 1936–1937-ben a folyóiratba írókat 1938 után már egyáltalán nem találhatjuk a lap szerzői között. Ez a határozottan éles váltás az Erdély-diskurzusban is megmutatkozik: azt az Erdély-képet és azt az Erdéllyel kapcsolatos attitűdöt, mely az első két évfolyamban feltűnik, a későbbiekben csak elvétve idézik fel, és átadja helyét egészen eltérő nézőpontoknak. Elmondható egyben az is, hogy a kezdeti lapszámokban elsősorban *a múlt Erdélye* jelenik meg: a szerzők a rég-, illetve közelmúlt Erdélyének felidézésével kívánnak reagálni a jelen történelmi kihívásaira.

Erdély mint mítoszok helyszíne

Az a feltételezés, mely szerint a szerzők szubjektív motivációi mentén alakulnak ki a különféle Erdély-képek, leglátványosabban talán a *Magyar Élet* első felelős szerkesztőjének, Csuray Károlynak példáján mutatható ki.⁵ Bár maga is erdélyi kötődésű, írásaiban Erdély elsősorban őstörténeti fejtegetések és a faji mítoszok keretében jelenik meg.⁶ A *Magyar Élet*ben publikált írásaiban Er-

⁵ Csuray Károly (1891–1946) ügyvéd, 1936 októbere és 1937 decembere között a *Magyar Élet* felelős szerkesztője. A magyar őstörténet, a hunok, illetve az ezekkel összefüggő faji gondolat iránti érdeklődésének kifejezéséként több önálló kötete is megjelenik 1930 és 1943 között. A *Magyar Élet*ben nem minden esetben teljes nevén, legtöbbször csupán „Cs.” aláírással jeleníti meg írásait, azonban az azok és az általa írt könyvek egyes részei közötti nem csupán tartalmi, de gyakran szó szerinti egyezések alapján könnyen azonosítható szerzősége.

⁶ Csuray neve a Máramaroszigeti Református Líceum, majd pedig a Nagybányai Királyi Állami Főgimnázium értesítőiben is megtalálható, valamint egy, a *Magyar Élet*-ben megjelent versében is megemlékezik Nagybányáról: Cs.: Nagybánya, *Magyar Élet*, 1936, 3. sz., 24. p.

dély a hunok lakhelye „már Bendeguz alatt”,⁷ s maga Attila ott is született.⁸ Mindezekből talán már szükségszerűen következik, hogy a hun-székely rokonsággal is foglalkozik: „...a székelyekben már csak a mi hún mithosznak tartja a lelket” – írja.⁹ A mítoszok fontosságát és egész Európában megfigyelhető aktualitását értelmezése szerint az adja, hogy megőriznek olyan, a jövő társadalmának kialakulásához nélkülözhetetlen eszmei alapvetéseket, mint a „fajtudatot”, s ezen belül többek közt a „hun magyar azonosságot, helyesebben legközelebbi fajtestvérséget és a székelyek hunutód voltát”.¹⁰

Önálló köteteiben, melyekben elméleteit részletesebben kifejti, Erdély kapcsán ugyancsak az foglalkoztatja, mely népek lakták azt a honfoglalás előtt. Érdekes, hogy míg 1937-ben a *Magyar Élet* Csuray *A magyarság mint faj és nemzet* című munkáját mint „a magyar faj-nemzeti mozgalom alapvető munkája, igaz tudomány” hirdeti,¹¹ addig az 1941-es évfolyamban Csuray már az időzöjeles őskutatók „csodabogár gyűjteményének” egyik tagja Pálóczi Horváth Lajos glosszájában.¹² Ezen jelzót leginkább a szkíta-magyar rokonságot hirdető nézeteivel „érdemelhetette ki” Csuray, mivel a hun-székely rokonságot maga Pálóczi Horváth is megemlíti egy írásában. Bár a magyarságot ő a finn-ugor és onogur-bolgár törzsektől eredezteti, a székelyekkel kapcsolatban azt vallja, hogy a „hun-bolgárok” utódai megtalálhatóak soraik között.¹³ A folyóirat első számaiban Erdély tehát tulajdonképp sajátos antropológiai elméletek mitikus helyszínéeként tűnik fel, s bár a hun-székely mítosz nyoma még egyszer felbukkan a későbbi évfolyamokban is, ezen őstörténeti fejtegetések alapvetően véget érnek Csuraynak a laptól való távozásával.¹⁴

⁷ Uő.: A nemzethalál, *Magyar Élet*, 1936, 1. sz., 30. p.

⁸ Uő.: Feketeügy, *Magyar Élet*, 1936, 2. sz., 20. p.

⁹ CSURAY Károly: Mit jelent a magyar mithosz?, *Magyar Élet*, 1937, 7–8. sz., 13. p.

¹⁰ Uo., 16. p.

¹¹ *Magyar Élet*, 1937, 10. sz., 24. p.

¹² PÁLÓCZI HORVÁTH Lajos: A „turanitisz” nevű betegségről, *Magyar Élet*, 1941, 9. sz., 12–13. p. Csuray ezen kötetéről több egykorú recenzió is megjelenik még a harmincas évek végén, melyek a szerző szorgalmát ugyan igen, de könyve tartalmát tudománytalansága miatt már nem tudják elismerni: „Jószándéku, de módszereiben teljesen elhibázott mű”. Vö.: CSEKEY István: A magyar nemzetfogalom, *Magyar Kisebbség*, 1938, 14. sz., 335. p.; illetve A. K.: A magyarság mint faj és nemzet, *Századunk*, 1937, 2. sz., 95–96. p.

¹³ PÁLÓCZI HORVÁTH Lajos: A magyar népi kultúra keleti gyökerei, *Magyar Élet*, 1942, 3. sz., 10. p. Pálóczi Horváth Lajos (1899–1976) író, újságíró, néprajzkutató és népdalgyűjtő; a tárgyalt időszakban az MTI munkatársa. A *Magyar Élet* – publicisztikai szövegeket tekintve – legtermékenyebb szerzője: 1938-tól egészen 1944 januárjáig folyamatosan ír a lapba.

¹⁴ A kritikus hangú bírálatok ellenére Csuray viszonylagos olvasottságra mindenképp számot tarthatott a korban, mivel kötetei iskolák tanári könyvtárainak katalógusaiban is feltűnnek olyan gyakorisággal, hogy 1949-ben a Köznevelési Minisztérium szükségesnek érezte *A Kárpátok Arénájában* című könyvét is felvenni azon művek listájára, melyeket kötelező „demokráciaellenessége” miatt az iskolákból „haladéktalanul kiselejtezni”. L.: Demokráciaellenes szemléltető képek és ifjúsági művek eltávolítása az iskolából, *Köznevelés*, 1949, 7. sz., 41. p.

A szenvedő, magára hagyott Erdély

Csuray fentebbi elméletei közvetlenül nem, az Erdéllyel kapcsolatos további írások azonban szinte kivétel nélkül szorosabb kapcsolatban állnak az adott szerzők Trianon-értelmezéseivel. Az első két évfolyamban Erdélynek nemcsak östörténeti, de a közelmúlt történetét bemutató képe is megjelenik. A határváltozások okozta trauma egészen friss élményként jelentkezik ezen írásokban, miközben az egyéni és közösségi szenvedés érzékletes megelevenítése egyértelmű irredenta üzenetekkel, s helyenként az olvasói lelkiismeretre való hatás szándékával találkozunk. Jellemző, hogy ezen célra alkalmasabb, lírai szövegtípusok jelennek meg a lap oldalain: versek és levelek.

„Erdély! / Sikolt e szó és sírni kényszerít... / S a kínok lángja téged nem hevít?” – teszi fel a kérdést a gyötrődő erdélyi közösséggel lélekben azonosulni kívánó lírai én Turchányi István¹⁵ *Erdély!* című versében.¹⁶ A költemény strófáiban a testi és lelki szenvedés módzatainak felsorolása mellett a határváltozásokba való belenyugvást jelentő passzivitás mint morális vád vetődik fel, míg lezárásként a sikoltás ellentétes jelentéstartalommal telítődve immár a tétlenség feladását köti össze az ima motívumával: „Sikolt e szó felénk: tegyünk!... tegyünk!... / Ó, magyar Isten, most lény mivelünk!” Turchányi ugyanezen, kissé teatrális eszközökkel él a *Magyar Élet*ben szintén megjelenő *Bolygó, örök fájdalom* című versében is,¹⁷ s költeményeit nyilvánvalóan nem kiemelkedő irodalmi értékük, hanem a bennük megjelenő írói szándék tudatossága miatt érdemes megemlíteni. Az Erdélyt távolabbról szemlélő és benne elsősorban a trianoni veszteség *szimbólumát* látó Turchányi lírai formában jelenít meg olyan problémákat, melyek ugyan más hangvétellel, de a folyóirat további cikkeiben is megtalálhatóak ebben az időszakban. Minden lapszámban visszatérő, így állandó témát alkotva vetődik fel a katonaeszmény felélesztésének kérdése: a vonatkozó cikkek követelik a hadsereg sürgős fejlesztését egyben hirdetik az elcsatolt területek békés eszközökkel való visszaszerzésének képtelenségét.¹⁸ Az irredenta versek tulajdonképp ezen cikkek

¹⁵ Turchányi István (1895–?) hírlapíró, a Magyar Rádió lektora; az *Élet* című hetilapban a beszédes „Turáni” álnéven publikál a korszakban. A katonai- és irredenta versek mellett prózában is alkot: *Aszja. Tiszta emlék a háborúból* című első világháborús regényét 1926-ban a Magyar Katonairók Köre adja ki. Vö. NYERGES András: *Színünk és viszályunk. Írások magyar írókról*, Kronosz, Pécs, 2016, 117. p.; illetve KATONA Jenő: *Aszja. Regény, Magyar Kultúra. Társadalmi és Tudományos Szemle*, 1927, 8. sz., 378–379. p.

¹⁶ TURCHÁNYI István: *Erdély!*, *Magyar Élet*, 1937, 2. sz., 14. p.

¹⁷ Uő.: *Bolygó, örök fájdalom*, *Magyar Élet*, 1937, 12. sz., 19. p.

¹⁸ Ezen cikkek szerzői maguk is katonák: többek között vitéz Rózsás József százados, dr. vitéz Hary János és Máté-Török Gyula nyugalmazott testőralezredes írásait közli a *Magyar Élet*. Az általuk felvázolt eszmei program szerint Magyarország társadalmi, művelődésbeli és gazdasági színvonalának emelkedése a katonai szellem erősödésével áll – és állt a múltban is – szoros párhuzamban, miközben elvetik a nemzet és Nagy-Magyarország békés eszközökkel való „feltámasztásának” ideáját a pacifizmust egyszerűen a magyar lélektől eredetileg idegen, „fertőző metyelyanyagnak” tekintve.

kísérőjelenségei, s bennük a szerző Erdélyre a Trianonba bele nem nyugvó anyaországbeliek perspektívájából utal, mint a nemzeti veszteség és a katonai szegényérzet földrajzi és eszmei kivetülésére.

„A székelységnek síró jajszavát hozzák ide az »Erdélyországi levelek!«. [...] Minden sorából az igazságtalanul megkínzott emberlélek sikoltása hangzik ki. [...] Olvassátok e leveleket és emlékezzetek! Emlékezzetek és cselekedjete, mert ha nem, akkor Erdély és mi székelyek – mindörökre elvesztünk!” – fogalmaz az *Erdélyországi levelek* című cikksorozat folyóiraton kívüli kiadásának előfizetési felhívása pontosan ugyanazt a retorikai eszköztárat alkalmazva, melyet Turchányi verseinél is láthatunk.¹⁹ A Szentgyörgyi László és Szentgyörgyi Elemér nevek alatt publikált szövegeket a hozzájuk fűzött szerkesztői megjegyzések alapján a misszilisek közé sorolhatnánk, ám tudatos retorikai eszköztárunk miatt egyértelmű, hogy inkább fiktív levelekről, illetőleg propagandacélból megírt, levélformába foglalt irodalmi szövegekről beszélünk, melyek szerzője vélhetően az erdélyi kötődésű dr. Laurentzy Vilmos egyetemi magántanár.²⁰ A cikksorozat egésze egyetlen allegóriára épül: a levelek elbeszélője, egy erdélyi fiatalember – miután leveleiben hölgy ismerősének elmeséli maga, családja és környezetének szenvedéseit az 1916-os román betöréstől kezdve a határváltozás utáni időkig – lelkiileg megroppanva a trianoni tragédiától a Gyilkos-tóba veti magát így azonosulva magával Erdéllyel, s így téve személyessé az erdélyi közösség sorstragédiáját.

A szövegekben a tragikus események és a hazátlanság nyomasztó élményének leírása mellett megjelenik az erdélyieknek az anyaországtól való nemcsak fizikai, de lelki távolsága és magárahagyatottsága is – „Hiszen odaát a szabad magyar földön [...] gyakran felháborító közönyösséggel néznek miránk. Félnék tőlünk, terhükre vagyunk. [...] Hiába várja a hegyeknek béklyóba vert népe a megmentő csodát. A nagy zúgást az alföld felől.”²¹ – olyannyira, hogy a cikksorozat utolsó szövegének konklúziója az, hogy a leveleket író fiatalember halálát közvetett módon épp az Erdélybe való *visszatérés* idézi elő, ami ezáltal nem csupán a földrajzi közelség, de az erdélyi közösséggel

¹⁹ Előfizetési felhívás. Szentgyörgyi László: Erdélyországi levelek, *Magyar Élet*, 1937, 10. sz., 22. p.

²⁰ Gulyás Pál írói álneveket felsoroló lexikonában a „Szentgyörgyi László” névhez dr. Laurentzy Vilmos nevét rendeli, s az a Budapesti Kereskedelmi Akadémia, melynek Laurentzy Vilmos maga is tanára, 1937–1938-as értesítőjében egyértelműen önálló munkájaként említi az *Erdélyországi leveleket*. Erdélyi kötődésére utal, hogy Laurentzy publikál erdélyi lapokban, illetve tart előadásokat Erdélyről – többek között az Erdélyi Férfiak Egyesületének tagjaként is. Vö.: GULYÁS Pál: *Magyar írói álnev lexikon. A magyarországi írók álnevei és egyéb jegyei*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1956, 417. p.; *A Budapesti Kereskedelmi Akadémia Felső Kereskedelmi Iskoláinak és Tanfolyamainak értesítője*, Budapest, 1938, 41. p.; illetve Erdély honismertetése. Előadássorozat a vérző Erdély multjáról és jelenéről, *Budapesti Hírlap*, 1934. október 6., 15. p.

²¹ SZENTGYÖRGYI László: Erdélyországi levelek, *Magyar Élet*, 1937, 2. sz., 17. p.

való lelki azonosság újrafelvételét és az abban való végletes feloldódást is jelenti. Ezzel szemben úgy vélik, Magyarországon, egyfajta „boldog tudatlanságban” teljesen távol tudja tartani magát a társadalom ottani része az Erdélyben maradtak tragikus tapasztalataitól, amivel ismételten megerősítik az anyaország és Erdély közötti fizikai-lelki távolság tételét.²² A levélsorozat üzenete, hogy a nemzet határozott fellépése, a passzivitás és az Erdélytől való fizikai-lelki távolság feladása hozhatja csak el a megoldást. Különösen azért, mert a fiatalember halálába Erdély jövőjét is belelátja az utolsó levél narrátora – „Az ő sorsában mindnyájunk történelmi jövője van képletesen kifejezve” –, s így az (ön)gyilkosság aktusa immár egyértelműen nem csupán személyes tragédiaként, de társadalmi szintű figyelmeztetésként értelmezhető.²³

A levelek egy másik típusa is megjelenik a *Magyar Élet* ezen lapszámaiban, mely hasonló módon lehetőséget nyújt egy újabb, Erdéllyel kapcsolatos szubjektív nézőpont megjelenítésére. Ezen cikksorozat a *Karakán Balázs levele a Szerkesztőhöz* címet viseli. A szövegek szerzője a kassai születésű dr. Némethy Béla, aki a húszas évek elején a Magyarország Területi Épségének Védelmi Ligája propagandaosztályának vezetője.²⁴ Leveleiben gúnyal-cinizmussal ír arról, hogy a jezsuiták Kínába és nem a Mezőségbe – „a végveszélybe jutott magyar faj, a keresztrefeszített székelység mártírjai” megmentésére – szerveznek missziót,²⁵ arról, hogy a Magyar Rádió külügyi negyedórájában az európai szintű megbékélés vágyáról, s nem pedig a megszállott területeken élő magyarok elnyomásáról, illetőleg „az ellenállásnak és a visszahódításnak férfias akarataról” beszélnek,²⁶ vagy épp arról, hogy az erdélyi Magyar Párt aktuális gyűlésén senki sem merte kimondani, „itt csak egy lehetőség van a dicstelen halál elkerülésére: visszavenni és magyar uralom alá helyezni a Felvidéket, Erdélyt és a Délvidéket!”²⁷

Némethy perspektívájában tehát ugyancsak a szenvedő, magára hagyott Erdély és az önmagát a békés revízió célkitűzésével passzivitásra kárhoztató

²² Erdélyországi levelek, *Magyar Élet*, 1937, 7-8. sz., 32. p.

²³ SZENTGYÖRGYI Elemér: Erdélyországi levelek, *Magyar Élet*, 1937, 9. sz., 23. p.

²⁴ Némethy Béla (1884-?) az államtudomány doktora, királyi jószágigazgató tanácsos, majd a birtokpolitikai ügyek miniszteri biztosa. Csuray Károlyhoz hasonlóan a magyar őstörténet és mitológia iránti érdeklődése jegyében is publikál, ám a *Magyar Élet*-ben megjelenő írásai elsősorban aktuálpolitikai eseményekből kiinduló, irredenta üzenetnek hangot adó szövegek. Vö.: HORTOBÁGYI Jenő (szerk.): *Keresztény magyar közéleti almanach II.*, Budapest, 1940, 755. p.; illetve A Területvédő Ligapropaganda előadása, *Csonkamagyarország*, 1921. május 26., 1. p.

²⁵ A szerző cikkében teljességgel figyelmen kívül hagyja, hogy a Mezőségben élő magyarság többségében református vallású, így egy, a katolikus székelyek megsegítésére irányuló misszióknak nem ez lenne a megfelelő célpontja. Karakán Balázs levele, *Magyar Élet*, 1937, 3. sz., 9. p.

²⁶ Karakán Balázs levele, *Magyar Élet*, 1937, 4. sz., 7-8. p.

²⁷ Karakán Balázs levele: A sepsiszentgyörgyi harangszó..., *Magyar Élet*, 1937, 10. sz., 20-21. p.

anyaország kettőssége jelenik meg, miközben a nemzet Erdélyben maradt részének immár nemcsak múltbeli, de jelenbeli kiszolgáltatottságának, többek között a keresztény szimbolikát megidéző, epizódszerű ábrázolása is jellemzővé válik. *Karakán Balázs levelei* így némileg aktuálisabbá teszik a megmentésre váró Erdély képét, ám Némethy esetében a jövőbe tekintés kiindulópontja is a múlt: nézőpontja szerint a trianoni Magyarország csupán „rezervációs terület”, melyen haszontalan minden belső konszolidáció – „gazdasági, szociális, társadalmi vagy pénzügyi reform” –, ugyanis minden problémára az elcsatolt területek mielőbbi visszafoglalása, tehát egyfajta idillinek gondolt állapothoz való visszatérés lehet a megoldás.

Egyetlen motívuma a magára hagyott Erdély képének, mely az első két évfolyam után a későbbiekben is megtalálható egészen hasonló előadásmódban, az erdélyi menekültekkel szembeni hatósági bánásmód kritikája. Az 1937-es évfolyamban J-ó-S néven publikáló szerző az erdélyi és felvidéki menekültek, illetve a zsidók – „az északkeleti határról érkező [...] kaftános légi-onáriusok” – magyarországi letelepedésének lehetőségeit állítja párhuzamba felháborítóan tartva, hogy utóbbiak könnyebben juthatnak tartózkodási engedélyhez, munkaalkalmakhoz vagy előjogokhoz.²⁸ Két évvel később Pálóczi Horváth Lajos *Elkészt kritikák* című cikksorozatában ír az idegenellenőrző hivatalban tett látogatásáról, s hasonló impressziókról számol be: „valami szívszorító egyhangúsággal kísért ez a szomorú és furcsául ellentétes kép: vidám zsidók – és síró magyarok”.²⁹ Ezen írásokban azonban a testvéreknek tekintett erdélyi menekültekkel szembeni elutasító gesztus kritikájához már nem társul olyan jellegű irredenta üzenet, amelyet a fentebbi szövegekben megfigyelhetünk.

A *Magyar Élet* első két évfolyamának Erdély-diskurzusa tehát elsősorban a múltbeli Erdély képéből ered: legyen az a régmúlt – a honfoglalás előtti évszázadok – vagy a közelmúlt, a Trianon körüli időszak. Közös bennük a múlthoz való visszatérés vágya: a felelős szerkesztő Csuray írásai esetében Erdély vélt őstörténeti jelentősége a jövő faji öntudata szempontjából fontos, míg a többi szerző a Trianon előtti állapothoz való visszatérés követelését a szenvedő Erdély képsoraival indokolja. A más-más perspektívából való megszólalások közös pontját képezik továbbá azon morális alapelvek is, melyek sorában az elszakított Erdéllyel szembeni magyarországi passzivitás – és az ide sorolt pacifizmusból kiinduló békés revízióra való törekvés is – elfogadhatatlan magatartásnak minősül. A „megmentésre váró” Erdély képében a megmentés gesztusa nem más, mint az eredeti határok azonnali, akár fegyveres visszaállítás. Ahhoz, hogy ez, a múlton alapuló attitűd átadhassa a helyét egy másfajta megközelítésmódnak, nem az új felelős szerkesztő, sőt nem is

²⁸ J-ó-S: Májusi krónika, *Magyar Élet*, 1937, 6. sz., 16. p.

²⁹ PÁLÓCZI HORVÁTH Lajos: Elkészt kritikák VII. Idegenellenőrzés, *Magyar Élet*, 1939, 7. sz., 29. p.

önmagában az új szerzők laphoz érkezése ad lehetőséget, hanem az a generációs váltás, ami 1938 után történik a folyóiratnál: a fiatalabb és zömében a népi mozgalomhoz tartozó generáció számára Erdély már tud valami más lenni, mint múltbeli események helyszíne vagy egy elszakított, megmentésre váró országrész.

A jelenből kiinduló Erdély képe

„Túlzás volna talán és igazságtalanság azt állítani, hogy ők: a fiatalok tereltek új útra a magyar életet Erdélyben. [...] De bizonyos, hogy ezek a fiatalok láttak először tisztán Transylvániában... talán csak azért mert fiatalok voltak.” – írja Zathureczky Gyula 1939-es, Erdélyről írt munkájában.³⁰ Bár itt az erdélyi magyar fiatal generációra céloz, gondolata az anyaország társadalmában, sőt a *Magyar Élet*en belül észlelhető hangsúlyeltolódásokra is magyarázatot adhat. Fontos ugyanis megfigyelni azt, hogy az 1938 előtt a lapban ábrázolt Erdély-képek fentebb említett szerzői születési idejükből adódóan a Nagy-Magyarország tudatában felnőve éltek meg az országrész elcsatolását. 1938-tól ezzel szemben egy olyan, fiatalabb generáció ír a *Magyar Élet*be, akiknek Erdély-képe értelmét már csak a jelen perspektíváján keresztül nyerheti el, s kiindulópontjuk a múlthoz való visszatérés vágya helyett a jelen helyzetének megismerése és lehetőségeinek felvázolása lesz.

Az anyaország és Erdély párhuzamai

Az eddig ismertetett szövegekben Erdély és az anyaország viszonyában a szenvedő, megmentésre váró Erdély és a vele szemben passzív, önmagában pedig „gondtalanabb” Csonka-Magyarország képe különültek el. Az 1938-as lapszámoktól ez a tulajdonképp alá-fölé rendeltség kevésbé, inkább az országrészek közötti hasonlóságok, párhuzamok hangsúlyozása kerül előtérbe. Ennek feltétele az, hogy Erdélyt már ne csupán tragikus események impressziószerű képei, hanem társadalmi-gazdasági-kulturális kérdések részletesebb elemzéseit mentén közelítsék meg, melyhez a szerzők az erősen szubjektív, poétikai-retorikai eszközökre nagymértékben építő szövegtípusok helyett egyre inkább objektivitásra törekvő írásokat közölnek.

„Messze vagyunk egymástól, de igaz munkát végzünk és egyszer talán találkozunk ebben a békés munkás országépítésben” – fogalmaz az önmagát

³⁰ ZATHURECZKY Gyula: *Erdély amióta másképp hívják*, Magyar Élet Kiadása, Budapest, 1939, 21. p. A bánági születésű Zathureczky Gyula (1907–1987) író, újságíró említett műve recenzióján keresztül szerepel a *Magyar Élet*ben. KÁRÁSZ József: Zathureczky Gyula, Erdély, amióta másképp hívják, *Magyar Élet*, 1940, 4. sz., 15–16. p.

erdélyi főiskolásként azonosító ifj. Bartha Antal a Magyarországon 1938-ban tett látogatásáról beszámoló cikkében.³¹ Az erdélyi fiatalember perspektívájában a maradandó fizikai elszakítottság belátása már elkerülhetetlen, ugyanakkor ez nem tragédiaként jelenik meg, s Erdély ezáltal már nem *kívülről* jövő megmentésre vár, hanem *belső* építkezésre. A szerző így már nem az erdélyi elnyomottság gesztusainak tételes felsorolására, hanem a Magyarország egészére vonatkoztatható társadalmi-gazdasági problémák felvetésére vállalkozik: „...egységesen láthattam a magyar testet, melyet lényegében mindenütt ugyanazok a nyavalyák gyötörnek, csakhogy az egyiket úgy hívják: csehszlovák demokrácia, a másikat: román faji törekvések és parancsuralom, a harmadikat: délszláv elnemzetietlenítés, s a negyediket: magyar nagybirtok és zsidó nagytőke. Ezek a különböző színű és nevű rákfenék meghatározzák egyöntetűséggel végzik ugyanazt a pusztítást a magyar faj megrokkant testén.”³²

Több cikket is találhatunk az 1938–1939-es évfolyamban, amely az Erdélylyel szembeni attitűd megváltozását nem csupán példázza, miként az előbbi írás, de meg is indokolja ennek szükségességét. Ezek közül kiemelkedik az az Enyedi Gábor névvel megjelent tanulmány,³³ mely aktualitását immár a Felvidék visszacsatolásából meríti és amelynek kiindulópontja annak kimondása, hogy – mivel a magyarság zöme Erdélyben szórványokban, illetve román többségű vidékeken belüli városokban él – „Erdélyre nézve tehát az etnikai alapon elgondolt revízió megoldást nem jelentene, még akkor sem, ha a népi határok elve valóban győzne Európában”.³⁴ Ezzel a megállapítással az Erdély-diskurzus teljesen más alapra kerül: a korábbi, irredenta üzenetekkel ugyanis összeférhetetlen volt a gondolat, hogy az erdélyieknek a *jelen helyzet* keretein belül szükséges a boldogulás keresése, mivel az egykori határok változtatás nélküli visszaállítására nem valószínű. Enyedi cikke az első a *Magyar Élet*ben, amely átfogó képet próbál nyújtani az aktuális romániai politikai életről, s benne a magyarság politikai képviseletéről. A nehézségek elismerése mellett felvázolja a belső függetlenség elérésének útjait az önálló gazdaságpolitika, valamint a társadalmi és kulturális élet megszervezésén keresztül. Er-

³¹ ifj. BARTHA Antal: Mit láttam Magyarországon? Egy erdélyi főiskolás beszámolója, *Magyar Élet*, 1938, 2. sz., 32. p.

³² Uo., 30. p. Ifj. Bartha Antal időbeliségét tekintve az első, aki a folyóiratban ilyen formában megfogalmazza az anyaország és az elcsatolt országrészek belső problémáinak hasonlóságát, de természetesen nem az egyetlen. Böződi György *Székely bánja* című munkájának, bár maga Böződi ilyesformán nem hangsúlyozza ezt ki, ugyancsak ezt a gondolatot azonosítják fő üzeneteként a *Magyar Élet*-beli recenziójában: „De ebből a könyvből az is kitűnik, hogy az egykori Magyarország bármely területén élő népcsoportunknak azonos gyökerű és egyformán jelentkező népi nyomorúságai vannak”. SZALAI András: Böződi György, *Székely bánja*, *Magyar Élet*, 1938, 9. sz., 28–30. p.

³³ Enyedi Gábor néven ez az egyetlen cikk, amely a *Magyar Élet*ben megjelenik, s ez nem tartalmaz olyan utalásokat, amely a szerző beazonosítását segítené.

³⁴ ENYEDI Gábor: Erdélyi kérdések, *Magyar Élet*, 1938, 12. sz., 4. p.

dély magyar társadalmára vonatkoztatva megfogalmazza továbbá azt a generációs szemléletváltást, amelyet itt, a *Magyar Élet*en belül is megfigyelhetünk. „Az erdélyi magyar fiatalság [...] veszedelmesnek látja a hátranzézést, mely eltereli a figyelmet azokról a lehetőségekről, amelyek még megmaradtak...” – írja, s maga is a fiatal generáció látásmódjából eredő társadalmi összefogás lehetőségében látja az erdélyi magyarság megmaradásának esélyét.³⁵

Érdekes gondolatokat fogalmaz meg az Erdély-diskurzusról az az írás is, mely Homoródi Sándor szerzőségével jelenik meg.³⁶ Az Erdéllyel szembeni attitűd megváltoztatását ez a szerző a magyarországi közvélemény tájékoztatatlanságával és közönyösségével indokolja. Ennek okát többek között épp a sajtó Erdélyről festett képében látja. „A hatás meg is van, a magyar polgár belenyugszik abba, hogy Romániában barbár állapotok vannak és oda utazni nem lehet” – fogalmaz és ezen kritikája akár magára a *Magyar Élet*re, illetőleg az 1938 előtti, fentebb ismertetett szövegekre is vonatkozhat. Homoródi célként az Erdély megismerésére irányuló tömegmozgalmat jelöli meg, mely többszörösen előnyös következményekkel járhatna az országgrész iránti érdeklődés felkeltésétől a székely fürdők turisztikai fellendítésén át a magyarság lelki kapcsolatainak megerősítéséig.³⁷ Itt tehát az anyaországban tapasztalható passzivitás ellentétéként már nem Erdély lehetőség szerint azonnali *visszaszerzése* szerepel, mint a korábbi évfolyamokban, hanem az országgrész jelenlegi állapotában való *megismerése* tájékoztatók vagy akár személyes utazás útján. Ahogy az említett két szöveg előrevetíti, a folyóirat további, Erdéllyel foglalkozó cikkeiben a morális hatásgyakorlás helyett a cél inkább az erdélyi magyarság problémáinak gyakorlati és a *meglévő keretek közötti* megoldásához való közeledés.

Erdély belső problémáit az 1938 utáni cikkek alapján alapvetően gazdasági, közművelődési és asszimilációs kérdésekre csoportosíthatjuk. A gazdasági kérdéseken belül elsősorban a birtokviszonyokkal foglalkoznak a folyóirat oldalain. Érdekes többek között az a szöveg, amely egy román telepítési akció *ötletét* mint pozitív példát állít az olvasók – és persze az érintettek – figyelmébe.³⁸ A szerző a telepítés gyakorlati részleteinek ismertetése mellett leszögezi,

³⁵ Uo., 6. p.

³⁶ Homoródi Sándor név alatt ugyancsak egyetlen cikket publikálnak a *Magyar Élet*ben és ez semmilyen utalást nem tartalmaz a szerzőre vonatkozóan.

³⁷ HOMORÓDI Sándor: Erdélyi fiatalok Budapesten, *Magyar Élet*, 1938, 12. sz., 26–27. p.

³⁸ ÁDÁM László: Vegyetek földet Szalontán!, *Magyar Élet*, 1938, 1. sz., 15–17. p. A szerző a parasztság sorsa iránt érzékeny, egyben a Turultól függetlenedni kívánó egyetemisták szegedi Bethlen Gábor Körének elnöke. TÓTH Pál Péter: *Metszéspontok. A Turultól a Márciusi Frontig*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983, 53. p. Írásával kapcsolatban érdemes megjegyezni azt is, hogy a fiatalabb generáció perspektívájában – legyen az anyaországbeli vagy Erdélyben élő – maga a román nemzet és etnikum is más megítélés alá kerül. A folyóiraton belül látványos már csak az is, hogy az „oláh” megnevezés – 1938 előtt a legtöbb, témát érintő cikkben ezzel találkozunk – átadja a helyét a „románnak”.

hogy a múlt hibáival, jelen esetben az egykori nagybirtokok erdélyi magyarok számára történő felosztásának elmaradásával, már nem érdemes foglalkozni – „nincs sok helye a sirámnak és a hazafias elbusulásnak” –, hisz a jelen is elegendő megoldásra váró problémát kínál, melyek közül egyre választ nyújthatna a magántelepítés módszereinek és gyakorlatának kipróbálása. Az erdélyi magyarság kulturális állapotát, egyben a közművelődés gyakorlati lehetőségeit rövid áttekintésben ismerteti az a felhívás, mely a brassói Általános Gazdasági és Ipari Szövetkezet „Hasznos Könyvtár” kezdeményezéséről tájékoztat.³⁹ A népkönyvtár célkitűzését – „az erdélyi magyar falvak kulturális szükségleteinek magyar nyelven való kielégítése” – azzal indokolják, hogy az erdélyi magyarsághoz nem az erdélyi magyar írók alkotásai, hanem a magyarországi ponyvairódalom jut el, miközben a – magyar ponyvánál „sokkal nívósabb” – román kultúra is állandó hatást gyakorol rájuk.

Az erdélyi magyarság mint közösség életében jelenlévő gazdasági és kulturális kihívásokat összetettebb problémaként mutatják be a folyóiratnak az erdélyi-romániai asszimilációról és szórványkérdésről közölt írásai. Az 1938-as évfolyamban Lovas Geréb András névvel megjelenő cikksorozat sajátossága, hogy – szemben az itt közölt szerzők jórészével – a szerző saját történeti, tudományos és helyszíni kutatására és nem szubjektív impresszióira alapozza következtetéseit.⁴⁰ Előbb elméleti háttérrel nyújt a szórvány fogalmának,

Példa erre az attitűdváltozásra Németh Lászlónak *Magyarok Romániában* című útirajzában a román társadalomról és annak lelkületéről közzétett impressziói is, vagy épp akkori útitársának, Boldizsár Ivánnak az utazást követően írt cikke, melyben megfogalmazza, itt kifejezetten az erdélyi magyar fiatalságra értve, hogy „ezek a románokban nem csak a bocskort és a szuronyt látják...” Vö.: NÉMETH László: *Magyarok Romániában. Az útirajz és a vita*, Mentor, Marosvásárhely, 2001.; illetve BOLDIZSÁR Iván: Erdély második Trianonja, *Napkelet*, 1935, 11. sz., 739. p.

³⁹ Erdélyi népnevelés, *Magyar Élet*, 1938, 7–8. sz., 39. p. A felhívással támogatókat, ún. falugazdákat kívánnak toborozni a lap olvasói közül. A könyvsorozat keretein belül gazdasági, népegészségügyi, irodalmi és társadalmi ismereteket nyújtó füzetek jelennek meg, amelyek így a gyakorlatban a tyúktenyésztéstől és a gyümölcsfák rovarkártevőitől kezdve a fertőző betegségek elleni védekezésen és a csecsemőgondozáson át az új- és jelenkori szépirodalomig terjedő ismeretanyagot kínálnak. A füzeteket 1935 októbere és 1939 márciusa között adják ki, ugyanakkor ezen *Magyar Élet*-beli felhívás idején a kezdeményezés már hanyatló szakaszában van a csökkenő érdeklődés és szélesedő anyagi deficit miatt. BALOGH Edgár (szerk.): *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon II.*, Kriterion, Bukarest, 1991, 190–193. p.

⁴⁰ A cikkek szerzőjeként Keszeg Vilmos Nagy Ödön (1914–1995) erdélyi református lelkész azonosítja abban az általa szerkesztett kötetben, melyben Nagy Ödön munkái között ezek a *Magyar Élet*-ben megjelent cikkek is helyet kapnak. Ezen cikkekben Nagy Ödön maga is megjegyzi, hogy a szórványkérdés és az asszimiláció kérdését csak helyszíni adatgyűjtés során nyert tapasztalatokkal lehet megközelíteni. Számára a helyszíni vizsgálódásra lehetőséget nyújt, hogy a mezősegi és Maros-menti szórványokban élő református közösségek lelkipásztora lesz. Az asszimilációs kérdéson túl a néphagyományok is érdeklődési körébe tartoznak, melyekről több kötete is megjelenik

illetve az erdélyi szórványok történeti gyökereinek ismertetésével,⁴¹ majd két további cikkben a Mezőségben tapasztalható asszimilációs tendenciákról számol be.⁴² A szerző a népi öntudat, illetve az önálló népi kultúra – beleértve ebbe az önálló gazdasági kultúrát is, s önállón itt az általa kifejezetten nem alacsony színvonalúként azonosított román kultúrától való függetlenség lehetőségét értve – hiányában látja az asszimiláció okát, a megoldást pedig annak az egységes népi műveltségnek a megteremtésében, melyhez az egymástól fizikai távolságban élő magyarok egyaránt kapcsolódhatnak.

Hasonló módon közelíti meg a szórványkérdést Kelemen Sándor ugyancsak személyes tapasztalatokra építő írása.⁴³ A két szöveg hasonlóságai – a szórványosodás történeti előzményeinek bemutatása és a jelen szórványainak tipizálása – mellett Kelemen ragaszkodik ahhoz a nézőponthoz, mely a magyarságot magasabb kultúrfokra helyezi, így szerinte az asszimiláció „nem a műveltségbeli különbségek, hanem csakis a számbeli különbségek miatt áll fenn”. A Lovas Geréb néven publikáló Nagy Ödön ezzel szemben „tévhitnek” tartja azt, hogy a románság műveletlen tömeg lenne, hisz tapasztalatai szerint „területünkön a két nép kulturája között alig van különbség”.⁴⁴ Érdekes, hogy mindkét szerző a mezőégi szórványokban tapasztaltakból vonja le következtetéseit, ám tanulmányaik és személyeik azt mindenképp bizonyítják, hogy a szórványok ügyét elsősorban az egyházak karolják fel Erdélyben.

Egy másik cikksorozat nem az erdélyi, hanem a regáti magyarság asszimilációjával foglalkozik.⁴⁵ Békési Géza a legkevesebb 200 ezerre, de reálisan inkább 300 ezerre tett Ókirályságban élő magyaroknak előbb társadalmi és vallási összetételét ismerteti, majd a kivándorlás és az asszimiláció okait veszi sorra. A szerző a kivándorlást az erdélyi magyar gazdasági és kulturális önszerveződés elmaradására, a Regáton belüli asszimilációt pedig elsősorban

a harmincas években. KESZEG Vilmos (szerk.): *Nagy Ödön szórványlelkész és néprajzkutató*, EXIT Kiadó, Kolozsvár, 2015, 259. p.; illetve NAGY Ödön – HERMÁN János – NYITRAI Mózes: *Palástban. Lelkészek szórványban*, Mentor, Marosvásárhely, 2001.

⁴¹ LOVAS GERÉB András: A romániai magyar szórványkérdés, *Magyar Élet*, 1938, 5. sz., 5–10. p.

⁴² Uő: Szórványkérdés és természetes asszimiláció Erdélyben, *Magyar Élet*, 1938, 9. sz., 6–8. p., Uő.: Szórványkérdés és természetes asszimiláció Erdélyben II., *Magyar Élet*, 1938, 10. sz., 12–16. p.

⁴³ Kelemen Sándor erdélyi lelkész, szórványgondozó. Ezen, *Magyar Élet*-beli cikkéhez képest alaposabb az a szociográfiai igényű tanulmánya, mely a *Magyar Szemlé*ben jelenik meg néhány évvel később. Vö.: KELEMEN Sándor: Szétszört magyarok Erdélyben, *Magyar Élet*, 1940, 1. sz., 8–11. p.; illetve Uő.: Egy marosmenti falu, *Magyar Szemle*, 1942, 4. sz., 196–202. p.

⁴⁴ LOVAS GERÉB: Szórványkérdés II. ..., 13. p.

⁴⁵ BÉKÉSI Géza: Regát: erdélyi magyarok temetője I. Az elvérzés másfél százada, *Magyar Élet*, 1939, 11. sz., 7–8. p.; Uő.: Regát: erdélyi magyarok temetője II. A ma és a holnap, *Magyar Élet*, 1939, 12. sz., 8–10. p. Békési Géza cikkeinek címe megegyezik Zathureczky Gyula idézett könyvének vonatkozó fejezetével és tartalmilag is rendkívül hasonlóak a szövegek. Vö. ZATHURECZKY: *i.m.*, 61. p.

a nemzeti öntudat hiányára vezeti vissza. „A kivándorló szegény székeley paraszt vagy városi munkás nemcsak testben, de lélekben is üres kézzel búcsúzik Erdélytől, amikor átlépi a Kárpátokat, s örökbe búcsut mond annak a magyar életnek, ami csak nyomorúságot, kínlódást adott neki, de óvó és védő meleg kart sohasem” – fogalmaz az anyagi motivációk fontosságát érzékeltetve.⁴⁶ Ezek a cikkek, cikksorozatok tehát az erdélyi magyarság gazdasági szervezettségének és egységes műveltségének hiányát látják veszélyesnek az asszimiláció és a kivándorlás szempontjából, miközben Nagy Ödön és Békési Géza elismerik azt is, hogy a fizikai szétszórtságban élő, lelkileg egymáshoz kapcsoló népi kultúrát és öntudatot nélkülöző erdélyi magyarság számára a román kultúra és öntudat képes csábító erővel bírni.⁴⁷

„Termelő és értékesítő szövetkezet, népkönyvtár, orvos: csak ezt a hármat említtem meg. Ha ezt a hármat nem valósítják meg, igazuk lehet a románoknak: ötven év múlva nem lesz kisebbségi kérdés Erdélyben” – írja Boldizsár Iván már említett, erdélyi utazásuk tapasztalatai nyomán írt cikkében.⁴⁸ Mint látjuk, az általa is felvázolt célkitűzések jelennek meg 1938-tól a *Magyar Élet* lapjain is, mint az erdélyi magyarság aktuális problémáira adandó gyakorlati válaszok.⁴⁹ A folyóirat ifjabb generációhoz tartozó szerzői, beleértve az anyaországban élő és erdélyi képviselőiket is, nem elfeledve a múlt történéseit, mulasztásait, immár egyértelműen a jövő lehetőségeire helyezik a hangsúlyt, miközben ezekből az írásokból a realizmus igényével alkotott képet kaphatunk a jelen Erdélyéről. Ez a gesztus kétségtelenül együtt jár ugyanakkor egyfajta emocionális távolodással, ezekben az írásokban ugyanis már nem találjuk azoknak a heves érzelmi reakcióknak a lenyomatát, amelyek a korábbi évfolyamokban állandóan jelen voltak. Ebben az attitűdben a tartós fizikai

⁴⁶ Ugyancsak az Ókirályság területén boldogulásukat kereső, anyagilag kiszolgáltatott erdélyi magyarok reménytelensége szólal meg Nagy István egyik, a *Magyar Életben* is közölt novellájában. Vö. NAGY István: Aranykanalak, *Magyar Élet*, 1942, 8. sz., 4–7. p.

⁴⁷ Látványos, hogy az 1937-es évfolyamban az egyik, fentebb már idézett cikk még azzal magyarázza a magyarok asszimilációját, hogy a magyarságnak egyszerűen „könynyebb” volt az alacsonyabb kultúrához igazodni, míg ez fordítva nem volt elképzelhető: „Az oláh ugyanis alacsonyabb értelmi fokon állván, nehezen tudott volna a magyarhoz felemelkedni, annak nyelvét megtanulni, szokásait átvenni, de nem is akarta, mert a pópák és a dászkelek pokolra jutással, s a drákuval fenyegették, ha tilalmuk ellen tesz, amit a babonával fertőzött nép maradéktalanul el is hitt nekik.” dr. vitéz HARY József: „Akié a föld, azé az ország”, *Magyar Élet*, 1937, 9. sz., 17. p.

⁴⁸ BOLDIZSÁR: i.m., 738. p.

⁴⁹ A *Magyar Életben* is megjelenik egy, az erdélyi magyarság orvosellátottságát bemutató rövid tanulmány. Ebben a szerző hasonló következtetéseket von le, illetve hangsúlyoz ki, mint Böződi György már említett munkájában: mindketten problémának látják azt, hogy a falvakban élő erdélyi magyarság körében nem magyar, hanem zsidó orvosok praktizálnak. Vö.: dr. BÖDŐS Gáspár: Az erdélyi magyarság orvosellátása, *Magyar Élet*, 1939, 4. sz., 13–15. p.; illetve BÖZÖDI György: *Székeley bánja*, Hargita Kiadóhivatal, Csíkszereda, 2012, 235. p.

elszakítotttság állapotára való felkészülés fedezhető fel – egyetlen írásban sem utalnak a revízió lehetőségére –, ám az események más irányt vesznek, ami a *Magyar Élet* Erdély-diskurzusának újabb változását hozza magával.

Gondolatok a visszatért Erdélyről

Azt, hogy – szemben az 1938 előtti cikkek irredenta üzenetével – az azonnali revízió nemcsak nem valószínű, de egyenesen *veszélyes* is lehet az ország külpolitikai mozgásterére, határozottan megfogalmazza az 1939-es évfolyam első, Szabó Dezső által írt vezércikke.⁵⁰ Gesztusa fontos a folyóirat Erdély-diskurzusának formálódása szempontjából és amiatt is, hogy a szerző szülőföldjével kapcsolatban jelenti ki azt, hogy a megfelelő körülmények megteremtéséig vagy megteremtődéséig Erdélynek jelenlegi állapotában kellene maradnia.⁵¹ Mindezek megfogalmazásához a Felvidék visszaszerzésének körülményei vezetnek közvetlenül. A második bécsi döntés idején Szabó Dezső már nem tartozik a lap szerzői közé, így ezzel kapcsolatos reflexióit már máshol teszi közzé: véleményét ugyanakkor nem változtatja meg.⁵²

„Erdély feltámad...” – szerepel az 1940. szeptemberi szám címlapján; a következő, októberi lapszám pedig tartalmában is reagál az eseményre.⁵³

⁵⁰ Szabó Dezső (1879–1945) születési idejét tekintve közelebb áll az 1938 előtt a *Magyar Élet*be írókhoz, ugyanakkor a lap 1938 utáni arculata inkább megfelel eszmevilágának, s ő maga is az 1939-es az évfolyamban közli első cikkeit. Az Erdély-kérdést Szabó Dezső erdélyi származása ellenére sem Erdély felől közelíti meg, hanem egyfajta, az anyaországból kiinduló egyetemes magyar nézőpontból, amire magyarázatot nyújthat az az életrajzi körülmény is, hogy tudatosan távol tartotta magát családjától – és ezáltal szülővárosától is – ahogyan erről maga is ír: „...már hatodik gimnazista koromban törhetetlen tudatos akarat volt bennem, hogy *teljesen* el kell szakadnom családomtól, tehát Kolozsvártól is.” SZABÓ Dezső: *Életem II*, Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1965, 308. p. Végrendeletében ugyanakkor nem megelégedve erdélyi gyökereiről minden munkájának szerzői jogát a kolozsvári református gimnáziumon keresztül erdélyi parasztyermekekre kívánja hagyni. GOMBOS Gyula: *Szabó Dezső*, Püski Kiadó, Budapest, 1989, 30. p.

⁵¹ SZABÓ Dezső: *Querelae Magyarorum*, *Magyar Élet*, 1939, 1. sz., 1–8. p.

⁵² „A tartalmatlan, kongó cicomájú frázisok szököárja csapott végig a meggyötört Erdély felszabadult részein...” – fogalmazza meg 1940 őszén nyert benyomásait sajátos stílusában Szabó Dezső, aki Erdély visszatérése alkalmából is leginkább egyetemes magyar kérdéseken elmélkedik. Nézőpontjában – miként Németh Lászlóban is – a hangsúly a „magyar nemzetalkotásra” és annak belső feladataira helyeződik, s ebbe kell véleménye szerint bekapcsolódnia az erdélyi magyarságnak is. Az Erdély-kérdés tehát értelmezésében nem elkülönült problémakört alkot már csak azért sem, mert véleménye szerint a transzszilvanizmus, illetve „az erdélyi szellem és lélek” fogalmát anélkül használják a közbeszédben, hogy amögött valós tartalmat tudnának. SZABÓ Dezső: Erdély alkalmából, *Ludas Mátyás Füzetek*, 1940, 60. sz., 3–27. p.

⁵³ Az itt ismertetett két szövegen kívül tanulmány jelenik meg ebben a lapszámban a kolozsvári egyetemről és Tamási Áronról is, a lírai szövegeket pedig többek között egy csángó népdal képviseli.

A lapszám vezércikkét Németh László jegyzi „Erdély ünnepére” címmel.⁵⁴ „Tűzijátékkal már megünnepeltük Erdély visszatérését” – írja, ám ő maga nem ebben a szellemben fogalmazza meg gondolatait. Cikkében a feladatok – a nemzet erdélyi és anyaországbeli részét összekapcsolni képes erdélyi népi műveltség összegyűjtése, kiadása – és a létrejött határok tartóssága feletti aggodalom mellett érdekesebb talán az, ahogy magát a területek visszacsatolását fogadja. Saját és íróársai fontossági sorrendjén ugyanis nem első helyre helyezte korábban a revíziót. „Mit ér akármilyen visszatérés, ha nem egy igazságosabb hazába hozzuk a visszatérőket? Mi bármely rész-revízió, ha egész sorunknak nem vagyunk gazdáik többé?” – teszi fel a kérdést. Tulajdonképp ugyanazokat a gondolatokat fogalmazza meg a megváltozott történelmi szituációban is, melyeknek az 1935-ös erdélyi útirajzában már hangot adott: „Ezt az oktalanságot egyféleképp tehetjük volna jóvá; ha az ő legnagyobb megpróbáltatásaik idején ideát megkezdődik végre a »reform«. Ha lenne mire pillantani *ide*, könnyebb lett volna túrni *ott*.”⁵⁵ Németh László számára tehát a visszatért erdélyi területek fölötti ünneplés nem homályosíthatja el, pláne nem teheti indokolatlanná, sőt még inkább aktualizálja és sürgeti a belső társadalmi-kulturális átalakulást.⁵⁶ Ahogy az 1938 és 1940 közötti, Erdély belső kihívásait bemutató cikkekben láthattuk, úgy Németh Lászlónál is az érzelmi hatáskeltésnél – még egy ilyen történelmi szempontból kiemelkedő esemény kapcsán is – fontosabbá válik a jövő gyakorlati céljainak kijelölése.

Ugyancsak nem az euforikus öröm, hanem az óvatosságra intés hangján szólal meg ugyanebben a lapszamban Pálóczi Horváth Lajos.⁵⁷ Nézőpontjában Erdély az „igazi” népi kultúra őrzője szemben az anyaország idegen hatások által már „megrontott” kultúrájával.⁵⁸ „Istenem, miért nem végeztük el már régen ezt a lelkiismeretvizsgálatot, hogy a nemes, magyar kultúrájú

⁵⁴ NÉMETH László: Erdély ünnepére, *Magyar Élet*, 1940, 10. sz., 1–3. p. Németh László (1901–1975) a lap fiatalabb szerzőgenerációjához csatlakozva 1939 és 1943 között, zömében hosszabb tanulmányokat ír a *Magyar Élet*be.

⁵⁵ NÉMETH: *Magyarok Romániában...*, 94. p.

⁵⁶ Németh Lászlóhoz hasonlóan fogalmaz még 1936-ban a maga belső erdélyi nézőpontjából a *Magyar Élet*ben egy novellát publikáló és regényein keresztül számos recenzióban szereplő Tamási Áron is: „...az a meggyőződésem, hogy a mi belső erdélyi problémáink megoldásának a lehetősége nagyon szorosan összefügg azzal, hogy Magyarországon egy demokratikusabb rendszer és olyan népi felfogás kerekedjék felül, amely gyökereitől kezdve nemzeti, de ugyanakkor szociális szempontból is kielégítő.” Tamási Áron nyilatkozik Németh László romániai tanulmányútjának indítókairól, az erdélyi magyar politikáról, a székelység életerejéről és a vádról, hogy ki „informálta” a budapesti írókat. *Független Újság*, 1936, 7. sz., 6. p.

⁵⁷ PÁLÓCZI HORVÁTH Lajos: Elkésett kritikák X. Legyünk méltók Erdélyhez!, *Magyar Élet*, 1940, 10. sz., 12–13. p.

⁵⁸ Pálóczi Horváth a *Magyar Élet*nek elsősorban filmekről, előadásokról, zenei darabokról és irodalmi művekről ír kritikákat, így érthető, hogy ő az Erdély-kérdést is elsősorban a kulturális kölcsönhatások perspektíváján át szemléli.

Erdély egy művelődésében megújhódott, megtisztult anyaországhoz térhetett volna vissza!” – fogalmaz Németh Lászlóéhoz hasonló retorikával. Az Erdély-diskurzus egy újabb árnyalatát jelenti a visszacsatolt terület művelődésének *féltése* az anyaország – Pálóczi Horváth értékelésében „selejtes” – kulturális javaitól: ideértve az irredenta műveket is. Azt pedig, hogy az új helyzet nem egyszerűen boldog megnyugvást, hanem „súlyos feladatoknak a végrehajtását” is jelenti, rögtön írása elején leszögezi.

A *Magyar Élet* 1938 előtti írásaiban Trianon mint alapprobléma jelenik meg, így a határrevízió kérdése mindennél indokoltabbá és elsődlegesebbé válik az Erdély-diskurzuson belül. 1938 után, a megváltozott szerzői kör értelmezésében Erdély egy részének – vagy bármely más ország részének – visszatérése önmagában már nem tud érvényes választ adni az alapproblémára, ami nézőpontjukban immár nem Trianon, hanem a magyarságot egyetemesen érintő társadalmi-gazdasági struktúrák megváltoztathatósága. Trianon erkölcsi kritikájánál fontosabbá válik így a meglévő társadalmi rend erkölcsi kritikája Erdély kapcsán is, s ebből a szempontból értelmezhető az, hogy az említett szerzők számára az erdélyi területek visszatérése, bár kétségtelenül örömteli esemény, nem nélkülözheti egyrészt az óvatosságra, másrészt a társadalmi cselekvésre intés gesztusát.

Erdély-diskurzus 1940 után

Bár Erdély visszatérésének *Magyar Élet*-beli reflexiói egyaránt hangsúlyozzák, hogy a határrevízió nem teszi időszerűtlenné a korábban már megfogalmazott társadalmi feladatokat, a folyóirat Erdély-diskurzusa 1940 után az Erdélyt érintő gyakorlati kérdésekről mégis szinte teljes mértékben az elméletiekre terelődik át. A korábbiakhoz képest jelentősen csökkent az Erdélyhez kapcsolódó szövegek száma, a megjelentek pedig szinte kivétel nélkül csak kulturális-szellemi aspektusból érintik. Természetesen a *Magyar Élet* nem ekkor fedezi fel az erdélyi irodalmat: néhány recenzió olvasható már a korábbi évfolyamokban is erdélyi szerzők műveiről és ez a gyakorlat az utolsó évfolyamokban sem változik.⁵⁹ 1940 után azonban megjelennek olyan tanulmányok is, melyek nem egyes műveket, hanem magát az erdélyi irodalmat vizs-

⁵⁹ Az 1940 előtti évfolyamok recenzióiban az erdélyi irodalmat Nyirő József, Ignác Rózsa, Szabédi László, Bözödi György és Tamási Áron egy-egy műve képviseli; Szabédinek pedig több verse önállóan is megjelenik. Az 1940 utáni évfolyamokban az erdélyi írók közül legtöbb szó Nagy Istvánról és munkáiról esik: több elbeszélését közli is a lap. Személye kapcsán erdélyi származása mellett legalább olyan fontos jellemzőjeként jelenik meg prózáján belül megjelenő társadalomképe. Vö.: VERES Péter: Nagy István, *Magyar Élet*, 1942, 1. sz., 11–12. p.; JUHÁSZ Géza: Nagy István társadalmi regényei, *Magyar Élet*, 1943, 7. sz., 21–25. p.; KOVÁCS Endre: Nagy István, A boldog utcán túl, *Magyar Élet*, 1944, 3. sz., 29–30. p.

gálják komplexebb összefüggésrendszerben arra a kérdésre keresve a választ, hogyan jelenhet meg benne az erdélyi identitás.

1940 végén Böződi György közöl összefoglalót az erdélyi irodalom ketős helyzetéről.⁶⁰ Arra keresi a választ, hogy az anyaország és Erdély közötti *fizikai határ* eltűnése hogyan érinti az erdélyi magyarságot körülvevő *lelki határvonalat*. Írásában a kisebbségi lét összetartó erejének a megváltozott helyzetben való fenntartása és fenntarthatósága a sajátos erdélyi lelkiség megfogalmazhatóságának kérdésével kapcsolódik össze. A belső szemlélő perspektívájából az erdélyi irodalom sajátosságát abban látja, hogy a kisebbségi létbe kerülő magyarság lelki egysége általa vált kifejezhetővé az elszakíttóság több mint 20 éve alatt. Több kritikus megállapítása is van ugyanakkor: ezt az irodalmat nem érzi elég közelinek az erdélyi magyarsághoz, mivel túlon túl a múlt történelmébe vagy pedig a mítoszok világába kalauzol az erdélyi helyett az anyaországbeli közönség igényeinek való megfelelés miatt. Szabó Dezsőhöz hasonlóan problematikusnak tartja továbbá a transzszilvanizmus fogalmát annak tartalmi tisztázatlansága, illetve politikai célokra való jelszószerű felhasználása miatt. Értelmezésében a határrevízió azáltal állítja kihívás elé az erdélyi írókat, hogy a lelki egységre építő közösségi szellemet meg tudják-e őrizni anélkül, hogy az olvasókhöz pusztán erdélyiségük címkéjével jutnának el. „...nem tartom egészségesnek, ha ezt [az erdélyiséget] túlságosan hangsúlyozzák, mert nem azt kell keresnünk a huszonegy évi elszakadtság után, ami elvált, hanem azt, ami összekapcsol.” – fogalmaz.⁶¹

„Nem szakadtak el egymástól, de az erdélyi mégis külön szint jelent a magyar művészet modern mozaik képében, s éppen egyik legszebb, legértékesebb és legértékesebb színfoltját, úgy, miként az erdélyi írók is ezt jelentik mai irodalmunkban” – írja vitéz Nagy Zoltán az anyaország és Erdély művészetének kapcsolatáról még 1939-ben.⁶² Az erdélyi identitás és erdélyi lelkiség mint megkülönböztető sajátosság keresése nem csupán az irodalom, de a képzőművészet terén is megjelenik a *Magyar Élet* utolsó évfolyamaiban. A kolozsvári Múcsarnok megnyitója kapcsán ír az erdélyi képzőművészet

⁶⁰ BÖZÖDI György: A hazatért erdélyi irodalom, *Magyar Élet*, 1940, 12. sz., 6–9. p.

⁶² Kovács Endre (1911–1985) történész, irodalomtörténész, a *Magyar Élet* utolsó évfolyamának állandó szerzője Böződi *Repedt csupor* című kötetéről írt recenziójában az erdélyi irodalom sajátosságát a keretein belül megvalósított „közösségi szolgálatban” látja, ugyanakkor kritikaként ő annak uniformizálódását és a szerzők sablonokhoz való igazodását említi meg, mely alól – elismerve írói kvalitásait – Böződit sem tartja minden esetben kivételnek. KOVÁCS Endre: Böződi György, *Repedt csupor*, *Magyar Élet*, 1944, 10. sz., 22–23. p.

⁶² vitéz NAGY Zoltán: Erdélyi magyar művészek Budapesten, *Magyar Élet*, 1939, 1. sz., 25–27. p. A *Magyar Élet* több évfolyamában is publikál Nagy Zoltán (1908–1994) művészettörténész ebben a tanulmányában a Nemzeti Szalon aktuális, kortárs erdélyi alkotók műveit bemutató tárlatáról ír.

jellemzőiről dr. Kádár Zoltán 1943 nyarán.⁶³ Szemléletes, ahogyan az erdélyi származású művészettörténész is csupán körülírni tudja gondolatait: előbb a szín- és anyagkezelésben, a mitikus világszemléletnek, valamint az egymáshoz kapcsolódó természeti környezetnek és emberi sorsoknak az erdélyi irodalmi művekben is tetten érhető ábrázolásában próbálja megragadni az erdélyi művészet sajátos, megkülönböztető jellemvonását, majd mégis úgy véli, mindez „többé-kevésbé szavakkal kifejezhetetlen, inkább csak megsejthető”. Litkey György⁶⁴ Nagy Imre székely festő művészetét is abból a szempontból tekinti át egyik tanulmányában, hogyan jelenik meg alkotásaiban „a táj és a tájban élő székely ember”, ám az erdélyi művészet sajátosságát ő sem tudja konkrétumokon keresztül megfogalmazni azon túl, hogy az szorosban az erdélyi magyar néphez kötődik tematikáját és reflektált hangulatait tekintve.⁶⁵

Az 1938 előtti lapszámokban olyannyira követelt revízió – legalább részlegesnek tekinthető – megvalósulását követően tehát Erdély már kevésbé fizikailag érzékelhető egységként jelenik meg a folyóirat lapjain, s az itt élő magyarság további sorsáról is kevésbé kaphatunk képet. Az Erdéllyel kapcsolatos gondolkodás keretei a múlt eseményei, majd a jelen és jövő lehetőségei után a történeti időtől viszonylag független szellemi-kulturális síkra terelődnek át. „...az erdélyi szellem nem lehet tudatos program, ez csak ösztönös érzés lehet, amely akaratlanul is fel-feltör a lélek mélyéből és az alkotásokban tárgyiasul.”⁶⁶ Kádár Zoltán gondolata megfelelő összefoglalója ennek, a *Magyar Élet* utolsó évfolyamaiban kialakuló Erdély-diskurzusnak, ami tulajdonképpen nem más, mint a fizikailag nehezen megragadható, nyelviileg kevésbé átadható erdélyi szellemiségnek és lelkeségnek az irodalmi, képzőművészeti alkotásokban való keresése és – talán – megtalálása. Az idézett tanulmányok

⁶³ KÁDÁR Zoltán: A mai erdélyi művészet, *Magyar Élet*, 1943, 6. sz., 10–16. p. Kádár Zoltán (1915–2003) művészettörténész kiállításkritikáival és képzőművészeket bemutató cikksorozatával a *Magyar Élet* egyik legtermékenyebb szerzője 1942–1943-ban.

⁶⁴ LITKEY György: Erdély küldötte őt. Nagy Imre kiállítása, *Magyar Élet*, 1942, 1. sz., 12–13. p. Litkey György (1907–1975) festőművész, tanár kiállításkritikákat, pedagógiai tárgyú cikkeket és egy-egy kortárs alkotó művészetét bemutató tanulmányt publikál a *Magyar Élet*ben, míg a folyóirat címlapjait legnagyobb részben ő grafikai díszíti 1939 és 1944 között.

⁶⁵ Általánosságban elmondható a *Magyar Élet* képzőművészeti tanulmányairól, hogy azokban az úgynevezett „magyar” képzőművészetnek minden esetben azt tekintik, amely népi ihletésű és a népből jövő valamiféle ösztönösség átadására vállalkozik. Ez alapján nem meglepő, hogy az erdélyi képzőművészetben belül annak a Nagy Imrének (1893–1976) emelik ki leginkább munkásságát, aki a festészet mellett maga is gazdálkodással foglalkozik a tárgyalt időszakban. Nagy Imre emellett – bár budapesti tanulmányai után visszatér Erdélybe – több ponton kapcsolódik a *Magyar Élet*, illetve a népi írók köréhez: erdélyi látogatásakor többek közt ő látja vendégül Móricz Zsigmondot is. Vö.: MÓRICZ Zsigmond: *Móricz Zsigmond levelei II.*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963, 369. p.

⁶⁶ KÁDÁR: i.m., 11. p.

szerzői – legyenek maguk is erdélyi származásúak vagy sem – egyetlen dologban mindenképp osztoznak: a hitben, hogy ez az erdélyi szellem és lélek létezik és általa az erdélyi irodalom és képzőművészet többet, az ottani magyarság lelkivilágát és közösségi létezésük tapasztalatát képes átadni.

Záró gondolatok

„Erdély, az eszme nagyobb, mint ami Erdéllyel valóban visszakerült” – írja Németh László említett *Magyar Élet*-beli cikkében.⁶⁷ Erdély a *Magyar Élet*en belül is elsősorban eszmét jelent az első lapszámoktól az utolsóig. Páratlanul rámutat a folyóirat Erdély-diskurzusa egyazon kérdéskör megközelítési és megfogalmazási lehetőségeinek a gazdagságára: arra, hogy korosztályukban, származásukban és foglalkozásukban eltérő, ám mégis kortárs és ideológiai szempontból többé-kevésbé egy közösséghez kötődő személyeknek Erdély egészen mást jelenthet, illetve egészen másra helyezhetik a hangsúlyt a viszonylag konvencionális Erdély-képen belül is. Az első két évfolyam múlt-központú Erdély-képe a „fajtudatot” építő eredetmítoszok konstruálása mellett az érzelemtelített irredenta üzenetek részben poétikai eszközökkel való átadására ad lehetőséget. A folyóirat fiatalabb, népi mozgalomhoz kötődő generációjának perspektívájában azonban a nemzet egységét nem a földrajzi határok módosulása, hanem elsősorban a nemzetet érintő belső, társadalmi változások hozhatják el. Az 1938 és 1940 közötti lapszámokban így a jelen nyújtotta lehetőségek és feladatok lesznek hangsúlyosak, s ezeket szem előtt tartva az erdélyi területek visszatérésére a *Magyar Élet* lapjain mérsékeltabb érzelmi intenzitással reflektálnak. Az utolsó évfolyamokban aztán az erdélyi irodalmon és képzőművészen keresztül az erdélyi lelkeség keresése kerül előtérbe azt a benyomást nyújtva, mintha a földrajzi határok ismételt változása után Erdély csupán szellemiségében különbözne már az anyaországtól.

Talán nem túlzás azt feltételezni, hogy a folyóirat mint mikrokozmosz lenyomat a korabeli társadalom legalább egy részéről is annak sokszínű – s mint láthattuk, bizonyos pontokon egymással markánsan ellentétes – Erdély-képével együtt. Zathureczky Gyula Trianon kapcsán úgy fogalmaz: „Apák és fiúk más és más úton indultak el, felfedezni azt az országot, amelyet immár hazájuknak kellett tekintsenek, hogy útjuk egyszer később mégis találkozzék.”⁶⁸ A *Magyar Élet* szerzői is más-más eszmei utakon indulva, más-más perspektívákból szemlélve igyekeztek felfedezni az eszmei Erdélyt: a vadregényes tájú országrészt, a dicsőséges alakokkal is büszkélkedő történelmi múltat, az elszakított magyarok hol pusztulónak, hol elpusztíthatatlannak festett közösségét vagy épp a nehezen jellemezhető, de mindenképp egyedi és sajátos kultúrkincset – abban a meggyőződésükben mindenképp találkoztak, hogy Erdély, bármit is jelentsen pontosan, szimbolikus üzenettel bír.

⁶⁷ NÉMETH: Erdély ünnepére..., 2. p.

⁶⁸ ZATHURECZKY: *i.m.*, 76. p.